

PISA-2018: УКРАЇНА В ЦЕНТРІ УВАГИ

11

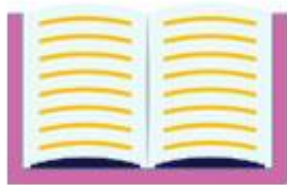
Як учні оцінюють
достовірність інформації з
онлайн-джерел?

БЕРЕЗЕНЬ 2021

- Наскільки критично учні ставляться до інформації з онлайн-джерел?
- Як пов'язані критичність учнів до інформації та успішність?
- Чи пов'язана довірливість учнів в інтернеті з тим, чи навчають їх у закладах освіти елементів цифрової грамотності та критичного мислення?
- Чи впливає на критичне ставлення до інформації віра учнів у розвиток власних інтелектуальних здібностей?

Наскільки критично учні¹ ставляться до інформації з онлайн-джерел? Як пов'язані критичність учнів до інформації та успішність? Чи пов'язана довірливість учнів в інтернеті з тим, чи навчають їх у закладах освіти елементів цифрової грамотності та критичного мислення? Чи впливає на критичне ставлення до інформації віра учнів у розвиток власних інтелектуальних здібностей?

ДАНІ PISA-2018:

- Більшість українських учнів віддає перевагу тим стратегіям оцінювання достовірності інформації в інтернет-середовищі, які, за переконаннями експертів, є найбільш доцільними. При цьому в Україні учні частіше обирають ці стратегії поведінки під час оцінювання достовірності інформації, ніж у середньому учні по країнах ОЕСР.
- Такі категорії українських 15-річних підлітків, як хлопці, учні з низьким соціально-економічним статусом, учні, які не забезпечені ІКТ-ресурсами вдома, учні із сільської місцевості, учні професійно-технічних закладів освіти, довірливіші до інформації, отриманої з онлайн-джерел.
- В Україні учні з критичним ставленням до отриманої з інтернету інформації мають вищі бали PISA в усіх досліджуваних галузях (читання, математика, природничо-наукові дисципліни).
- Критичність у ставленні до онлайн-інформації тих учнів, яких навчали цифрової грамотності в закладах освіти, майже не відрізняється від критичності учнів, які оволодівали цифровою грамотністю самотужки.
- Рівень критичного оцінювання інформації з онлайн-джерел істотно вищий у тих українських учнів, які вірять, що інтелектуальні здібності – це те, що можна розвивати.

¹ У дослідженні PISA в Україні беруть участь 15-річні здобувачі освіти різних типів закладів освіти – як загальноосвітніх шкіл, навчально-вихованих комплексів, ліцеїв, гімназій, колегіумів, так і закладів професійної (професійно-технічної) освіти та закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації. У матеріалі всіх здобувачів узагальнено позначено «учні», а заклади освіти в узагальненому значенні – «школи».

НАСКІЛЬКИ КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ТА КРИТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ОНЛАЙН-ДЖЕРЕЛ ДОПОМАГАЄ УЧНЯМ СТАТИ УСПІШНИМИ?

УМІННЯ КРИТИЧНО МИСЛИТИ, ОЦІНЮВАТИ ІНФОРМАЦІЮ З ОНЛАЙН-ДЖЕРЕЛ ТА ПРАВИЛЬНО ЇЇ ВИКОРИСТОВУВАТИ НАДАЄ ПЕРЕВАГИ В УМОВАХ ЦИФРОВОГО СВІТУ

У сучасному світі людина стикається зі значною кількістю інформації, яка часто має суперечливий характер та сумнівну якість. Кожному важливо вміти орієнтуватися в неосяжному інформаційному просторі, здійснювати вибір, зберігаючи спроможність мислити самостійно та критично, не піддаючись маніпуляційним впливам на свідомість. Саме тому серед визначених ОЕСР ключових компетентностей учнів поряд з необхідністю володіння комп'ютерними технологіями зазначена «здатність критичного ставлення до інформації та реклами, яка розповсюджується каналами ЗМІ, через інтернет»². Зараз науковці активно досліджують критичне оцінювання інформації з інтернету як специфічний процес, і багато авторів пов'язують його з критичним мисленням, яке допомагає оцінювати якість і достовірність будь-якої інформації³.

Дослідження PISA оцінює якість освітніх систем різних країн не лише через вимірювання досягнень учнів у відповідних предметних галузях, а й через оцінювання різних некогнітивних характеристик (мотивація, переконання, прагнення, метакогнітивні стратегії тощо), рівень сформованості яких може впливати на досягнення в навчанні. Деякі із цих характеристик фігурують у відповідних визначеннях грамотностей, але оцінюються за допомогою анкетування учнів. Так, у визначенні читацької грамотності PISA зазначено, що компетентний читач має «критично оцінювати якість і достовірність інформації. ... Управне оцінювання потребує від читача визначення й оцінювання походження інформації, її джерела»⁴. Ці вміння особливо актуальні за читання онлайн, коли вирішальне значення для досягнення читацьких цілей мають ефективні та конкретні саморегульовані стратегії (вибір релевантного покликання, уникнення інформаційних шумів, поєднання фізичних дій з когнітивними процесами)⁵. У PISA-2018 до оцінювання читацьких стратегій, пов'язаних з узагальненням, розумінням і запам'ятовуванням, було додано оцінювання метакогнітивної стратегії, тобто здатності учнів визначати якість і достовірність джерел інформації. Аналіз засвідчує, що метакогнітивні стратегії, такі як узагальнення, розуміння й запам'ятовування, позитивно пов'язані з результатами учнів із читання,⁶ а показник оцінювання достовірності інформації є чи не найкращим предиктором успішної школи, особливо якщо школа має високий соціально-економічний статус⁷.

² Дементієвська Н. П. (2015), Формування навичок критичного оцінювання веб-ресурсів і проблема безпеки учнів в Інтернеті [Електронний ресурс]. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, № 7., С. 46–51, http://nbuv.gov.ua/UJRN/komp_2015_7_9

³ Zyl A., Turpin M., Matthee M. (2020), How Can Critical Thinking Be Used to Assess the Credibility of Online Information? *Responsible Design, Implementation and Use of Information and Communication Technology*. Volume 12067. ISBN: 978-3-030-45001-4.

⁴ OECD (2019), PISA 2018 Assessment and Analytical Framework, PISA, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/b25efab8-en>

⁵ Coiro J. & Dobler E. (2007), Exploring the Online Reading Comprehension Strategies Used by Sixth-Grade Skilled Readers to Search for and Locate Information on the Internet, *Reading Research Quarterly*, Vol. 42/2, pp. 214–257, <http://dx.doi.org/10.1598/RRQ.42.2.2>

⁶ Cheung K.C., Mak S.K., Sit P.S., and Soh K.C. (2016). A typology of student reading engagement: preparing for response to intervention in the school curriculum. *Stud. Educ. Eval.* 48, 32–42. doi: 10.1016/j.stueduc.2015.12.001

⁷ Gamazo A. & Martínez-Abad F. (2020), An Exploration of Factors Linked to Academic Performance in PISA 2018 Through Data Mining Techniques. *Frontiers in Psychology*, V. 11, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.575167/full>

НА ОСНОВІ ЧОГО РОБИМО ВИСНОВКИ?

ПИТАННЯ АНКЕТИ, ВІДПОВІДІ НА ЯКІ ВИКОРИСТАНО ДЛЯ АНАЛІЗУ

Питання ST166 з анкети учня / студента

Читацьке завдання: Ви щойно отримали на свою електронну пошту листа від відомого мобільного оператора, який повідомляє, що Ви один із переможців у розіграші смартфонів. Відправник листа просить перейти за посиланням і заповнити форму, у якій указати особисті дані, щоб він міг надіслати Вам смартфон.

Q42 Наскільки, на Вашу думку, доцільними є зазначені нижче прийоми реагування на подібний електронний лист?

ST166 (Будь ласка, оберіть одну відповідь у кожному рядку.)

		Цілком не доцільний	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	Дуже доцільний	(6)				
ST166Q01HA	Відповісти на цей електронний лист і попросити надати детальнішу інформацію про цей смартфон	☐	01	☐	02	☐	03	☐	04	☐	05	☐	06
ST166Q02HA	Перевірити електронну адресу відправника	☐	01	☐	02	☐	03	☐	04	☐	05	☐	06
ST166Q03HA	Перейти за посиланням, щоб якомога швидше заповнити форму	☐	01	☐	02	☐	03	☐	04	☐	05	☐	06
ST166Q04HA	Видалити цей лист, не переходячи за посиланням	☐	01	☐	02	☐	03	☐	04	☐	05	☐	06
ST166Q05HA	Перевірити веб-сайт мобільного оператора, щоб переконатися, чи справді там згадується про розіграш смартфонів	☐	01	☐	02	☐	03	☐	04	☐	05	☐	06

Питання SC167Q06HA з анкети для навчальних закладів

Q17	Чи входить те, що зазначене нижче, до офіційної навчальної програми для 10 класів / 1 курсів?		
SC167	(Будь ласка, оберіть одну відповідь у кожному рядку.)		
		Так	Ні
SC167Q06HA	Уміння критично мислити	☐ ₀₁	☐ ₀₂

Для характеристики того, як учні вміють оцінювати достовірність інформації, отриманої з онлайн-джерел, від чого це залежить та як це впливає на рівень успішності за результатами PISA-2018, а також для порівняння цих даних в Україні із даними референтних країн⁸ було використано такі показники:

Показник уміння учнів оцінювати достовірність інформації

На основі відповідей учнів на питання ST166Q01HA, ST166Q02HA, ST166Q03HA, ST166Q04HA та ST166Q05HA було побудовано один з показників метакогнітивних здібностей учнів «Assessing credibility», який характеризує здатність учнів до критичного оцінювання інформації (**METASPAM**). Учня було запропоновано певний сценарій (див. попередню сторінку) та набір стратегій, кожна з яких вони повинні були оцінити від цілком недоцільної (1) до дуже доцільної (6) у цій ситуації. Усі стратегії щодо їхньої доцільності також оцінювали експерти шляхом множинних парних порівнянь. Ієрархія стратегій, узгоджена принаймні 80 % експертів, така: Q02HA, Q04HA, Q05HA > Q01HA, Q03HA. На основі отриманого порядку було сформовано шість парних правил (Q04HA > Q01HA, Q04HA > Q03HA, Q02HA > Q01HA, Q02HA > Q03HA, Q05HA > Q01HA та Q05HA > Q03HA) для побудови оцінки кожного учня, яка б указувала, скільки разів він / вона обирали більш доцільну стратегію замість менш доцільної. Остаточні оцінки кожного учня отримані як частка правил, дотриманих учнем, від загальної кількості парних правил. Наприклад, учень, який виконав 4 із цих правил, отримує оцінку $4/6 = 0,67$. Ці оцінки змінюються від 0 до 1, де близькі до 1 значення характеризують поведінку учня як близьку до думки експертів. Тобто чим вища оцінка, тим частіше учень обирає стратегію, затверджену експертами як доцільну, замість менш доцільної. Учень не отримував оцінки, якщо не надав відповіді на одне чи кілька питань, запропонованих до сценарію. Остаточний показник було стандартизовано так, щоб середнє значення по ОЕСР дорівнювало 0, а середнє квадратичне відхилення – 1. У PISA-2018 показник METASPAM набуває значень: -1.41; -0.96; -0.5; -0.04; 0.42; 0.87; 1.33.

METASPAM: позитивні середні значення цього показника означають, що учні частіше обирають доцільні стратегії поведінки в описаній ситуації, ніж у середньому учні по країнах ОЕСР.

Для дослідження взаємозалежностей між показниками та для побудови регресійних моделей на основі показника METASPAM було побудовано **показник METASPAM_1**, за допомогою якого всіх учнів-учасників поділяли на дві групи: учасники з критичним ставленням до інформації з онлайн-середовища (які дотримувалися більше трьох правил, визначених експертами; значення показника 0.42; 0.87 або 1.33); учасники з довірливим ставленням до джерел з онлайн-середовища (які дотримувалися трьох або менше правил).

Також для аналізу було використано:

показник активності учнів в онлайн-середовищі⁹ з трьома категоріями значень (низький, середній та високий рівень онлайн-активності);

показник ICTRES01¹⁰ для класифікації учнів на тих, які забезпечені та які не забезпечені ІКТ-ресурсами вдома, що був побудований на основі індексу ICTRES з оцінкою порогу класифікації -1,5 відповідно до статистичних розподілів відповідей учнів; відповіді на питання ST158Q01HA, ST158Q02HA, ST158Q03HA, ST158Q04HA, ST158Q05HA, ST158Q06HA та ST158Q07HA анкети учня / студента¹¹; відповіді на питання ST184Q01HA анкети учня / студента¹².

⁸ Референтні країни — це країни, освітні характеристики й результати успішності 15-річних учнів яких узято для порівняння з аналогічними параметрами України. Вибір країн було проведено на підставі врахування подібності соціально-економічного становища цих країн із соціально-економічним становищем нашої країни або з огляду на їхню культурну чи історичну близькість до України. До переліку референтних країн увійшли: Білорусь, Грузія, Естонія, Молдова, Польща, Угорщина та Словачка Республіка. Серед них Естонія та Польща за результатами PISA-2018 мають найвищі результати із читання, математики й природничо-наукових дисциплін, а Грузія та Молдова – найнижчі. Різниця результатів із читання та природничо-наукових дисциплін між Україною, Білоруссю, Угорщиною та Словачкою Республікою не є статистично значущою, але в математиці українські учні менш успішні, ніж учні цих країн.

⁹ Як справи з цифровою грамотністю у 15-річних підлітків і чому? http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/PISA-2018_UKRinFocus_10.pdf

¹⁰ Наскільки учні забезпечені цифровою технікою вдома і наскільки це впливає на успішність у навчанні? http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/PISA-2018_UKRinFocus_-8_December_2020.pdf

¹¹ Як справи з цифровою грамотністю у 15-річних підлітків і чому? http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2021/03/PISA-2018_UKRinFocus_10.pdf

¹² Віра чи зневіра: що відчувають українські підлітки? http://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/PISA-2018_UKRinFocus_-2_June_2020_OST.pdf

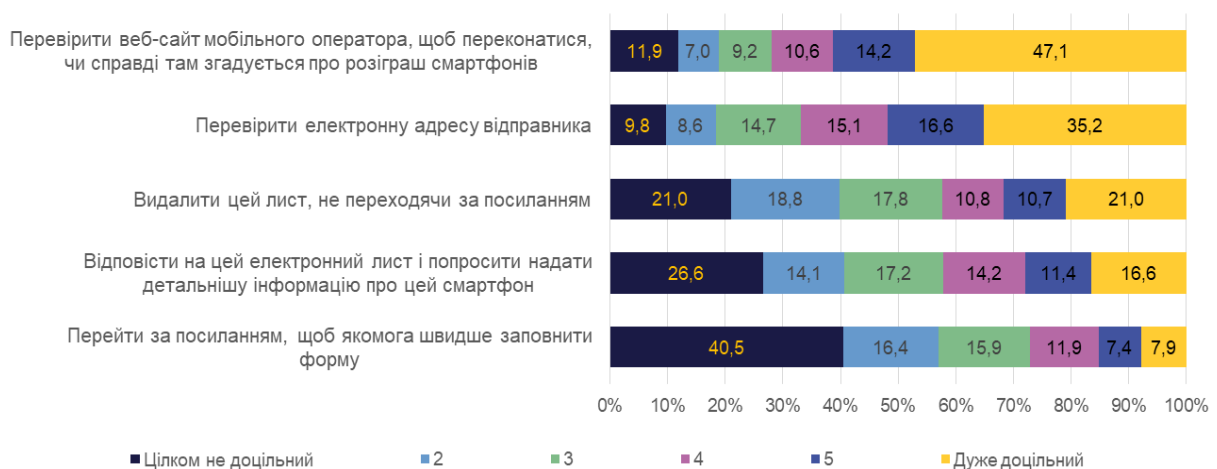

НАСКІЛЬКИ КРИТИЧНО УЧНІ СТАВЛЯТЬСЯ ДО ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ З ОНЛАЙН-ДЖЕРЕЛ?

**БІЛЬШІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ УЧНІВ
ДОТРИМУЮТЬСЯ ДОЦІЛЬНИХ, НА ДУМКУ
ЕКСПЕРТІВ, ПРИЙОМІВ РЕАГУВАННЯ
НА ІНФОРМАЦІЮ З ОНЛАЙН-ДЖЕРЕЛ**

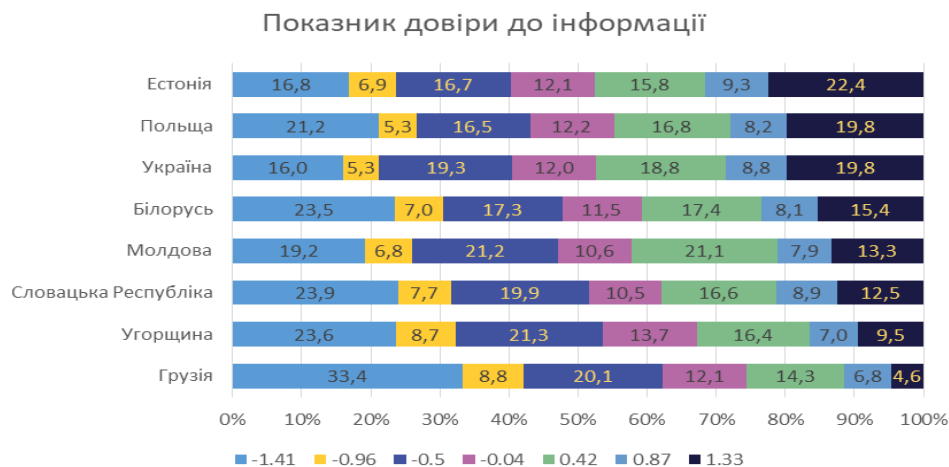
Отримавши на свою електронну пошту листа від відомого мобільного оператора про нібито перемогу в розіграші смартфонів з проханням перейти за покликанням і заповнити форму, у якій указати особисті дані для відправки смартфона, 47 % українських 15-річних підлітків вважають за найбільш доцільне перевірити вебсайт мобільного оператора, щоб переконатися, чи справді там є інформація про розіграш смартфонів. Ще 35 % вважають за дуже доцільне перевірити електронну адресу відправника, а 21 % – видалити цей лист, не переходячи за покликанням. Якраз ці три стратегії, на думку експертів, і є найбільш доцільними в цій ситуації. Водночас в Україні є майже 17 % учнів, які вважають за дуже доцільне відповісти на лист, попросивши надати детальнішу інформацію про смартфон, та 8 %, які вважають, що в цій ситуації варто перейти за покликанням, щоб якомога швидше заповнити форму.

Наскільки, на Вашу думку, доцільними є зазначені нижче прийоми реагування на подібний електронний лист?

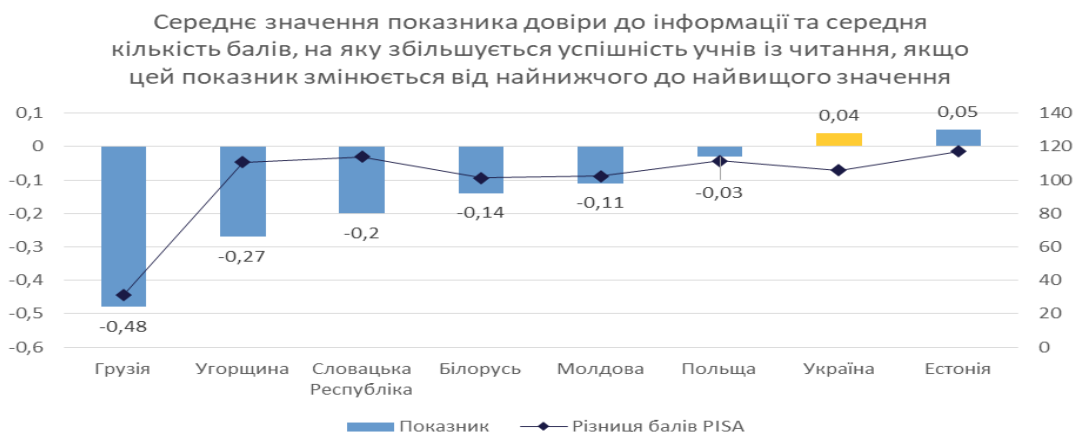

УКРАЇНСЬКІ УЧНІ КРИТИЧНІШІ ДО ОНЛАЙН-ІНФОРМАЦІЇ, НІЖ УЧНІ БІЛЬШОСТИ РЕФЕРЕНТНИХ КРАЇН

В Україні, як і в Польщі, майже кожен п'ятий учень продемонстрував готовність до поведінки, яку експерти вважають найдоцільнішою в зазначеній ситуації щодо реагування на лист, який надійшов електронною поштою (показник METASPAM має найбільше значення, тобто дотримано всіх шести правил). Таких учнів більше лише в Естонії (22 %). Також в Україні найменша частка учнів (16 %), вибір стратегій якими не збігався з жодним правилом, узгодженим експертами. Це найбільш довірливі підлітки, які без жодної перевірки готові повірити бажаній інформації та здійснити дії, які можуть їм же зашкодити. Учні в Грузії не мають імунітету до шахрайства, оскільки кожен третій є максимально довірливим і лише кожен двадцятий дотримався б доцільної, на думку експертів, поведінки.

В Україні додатне середнє значення показника довіри до інформації (0,04) свідчить про те, що учні частіше обирають доцільні стратегії поведінки в описаній ситуації, ніж у середньому учні по країнах ОЕСР. Серед референтних країн 15-річні підлітки в Грузії найдовірливіші, а в Естонії – найкритичніші щодо оцінки отриманої онлайн-інформації. У всіх країнах, крім Грузії, учні, які найбільш критично оцінюють отриману інформацію, мають на 100-120 балів істотно вищі результати з читання, ніж їхні найбільш довірливі однолітки¹³.

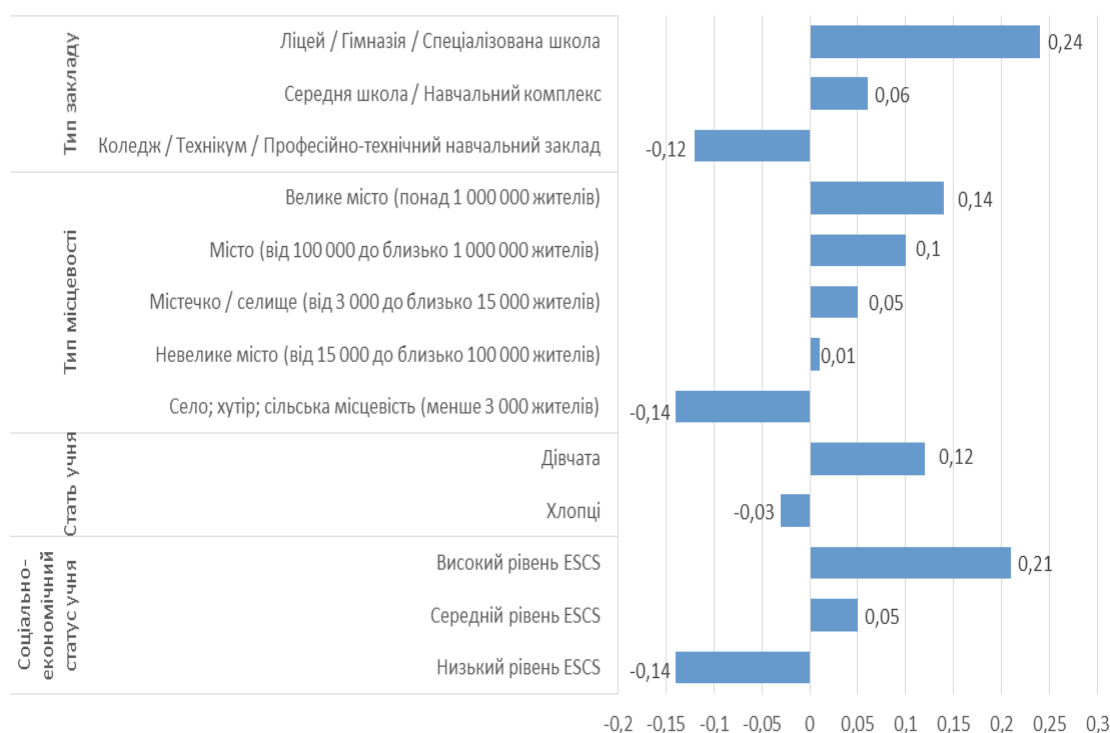

¹³ Середню кількість балів, на які збільшується успішність учнів із читання в балах PISA, отримано за допомогою моделі лінійної регресії, де в ролі залежної змінної були вибрані бали PISA, а в ролі незалежної змінної – показник METASPAM. Дані розраховували для кожної країни окремо.

**ХЛОПЦІ, УЧНІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ
ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ, УЧНІ З НИЗЬКИМ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ СТАТУСОМ¹⁴,
УЧНІ ІЗ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ
ДЕМОНСТРУЮТЬ МЕНШ КРИТИЧНЕ
СТАВЛЕННЯ ДО ОНЛАЙН-ІНФОРМАЦІЇ,
НІЖ ІНШІ КАТЕГОРІЇ УЧНІВ**

В Україні більш довірливими до отриманої інформації є учні з низьким соціально-економічним статусом, учні із сільської місцевості (менше 3000 жителів), учні коледжів / технікумів / ПТНЗ, а також хлопці. Натомість учні з високим соціально-економічним статусом та учні ліцеїв / гімназій / спеціалізованих шкіл демонструють більш критичне ставлення до отриманої в інтернеті інформації та обирають більш доцільні в описаній ситуації стратегії.

Показник довіри до інформації

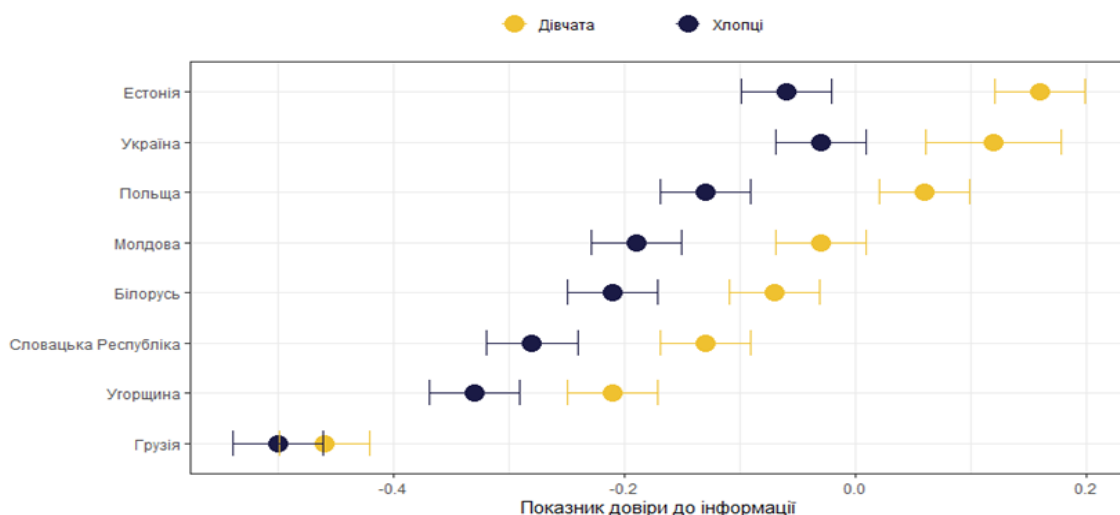

¹⁴ PISA оцінює соціально-економічний статус учня, використовуючи PISA-індекс економічного, соціального та культурного статусу (ESCS), що розраховується на основі кількох змінних, пов'язаних із походженням учня, серед яких: освіта й робота батьків учня; наявність в учня вдома певного майна, яке свідчить про матеріальний добробут родини, книг і певних інших навчальних ресурсів. **PISA-індекс економічного, соціального та культурного статусу (ESCS)** — це загальний бал, обрахований на основі цих показників. Він обраховується таким чином, щоб його значення можна було порівнювати на міжнародному рівні.

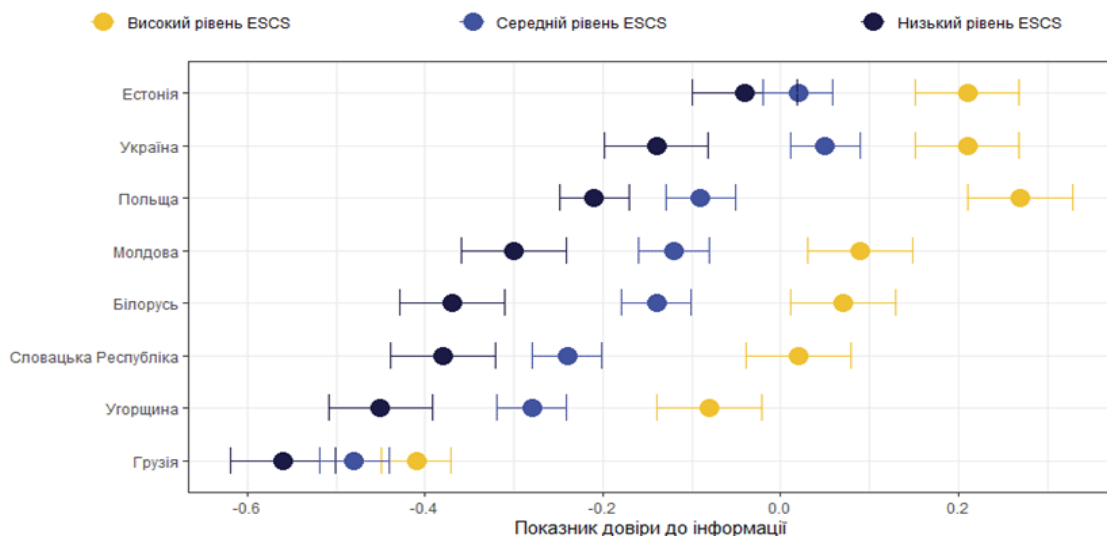

ПОКАЗНИК ДОВІРИ УЧНІВ ДО ОНЛАЙН-ІНФОРМАЦІЇ В БІЛЬШОСТІ КРАЇН ЗАЛЕЖИТЬ ВІД СТАТІ, СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАТУСУ УЧНЯ, ІКТ-РЕСУРСІВ УДОМА І МАЛО ЗАЛЕЖИТЬ ВІД ОНЛАЙН-АКТИВНОСТІ УЧНЯ

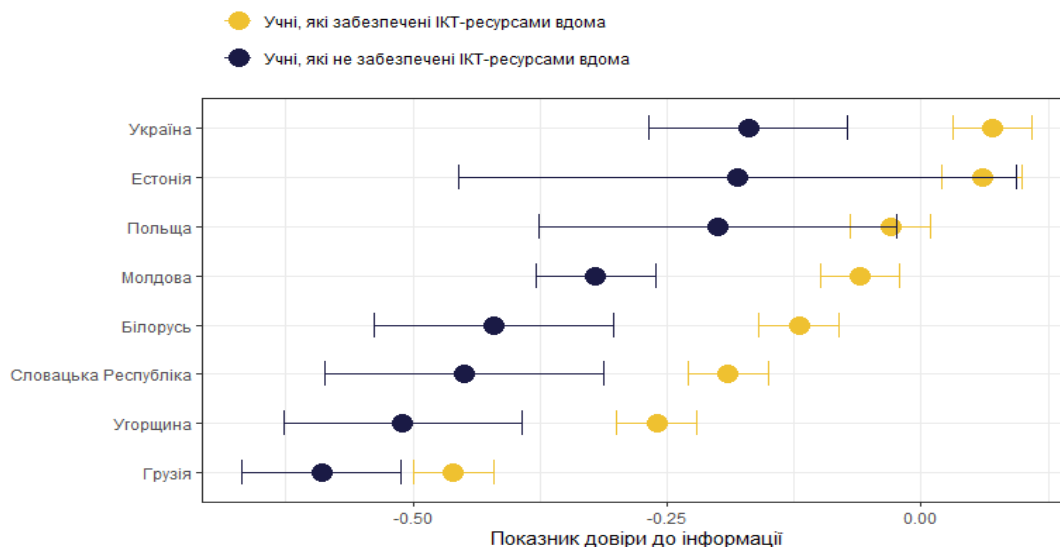
У всіх країнах дівчата мають вище значення показника довірливості до інформації, що свідчить про те, що вони частіше обирали доцільніші стратегії в описаній ситуації. Лише в Грузії ця різниця не істотна. Найбільший розрив у довірливості до отриманої в електронному листі інформації між хлопцями та дівчатами спостерігається в Естонії.

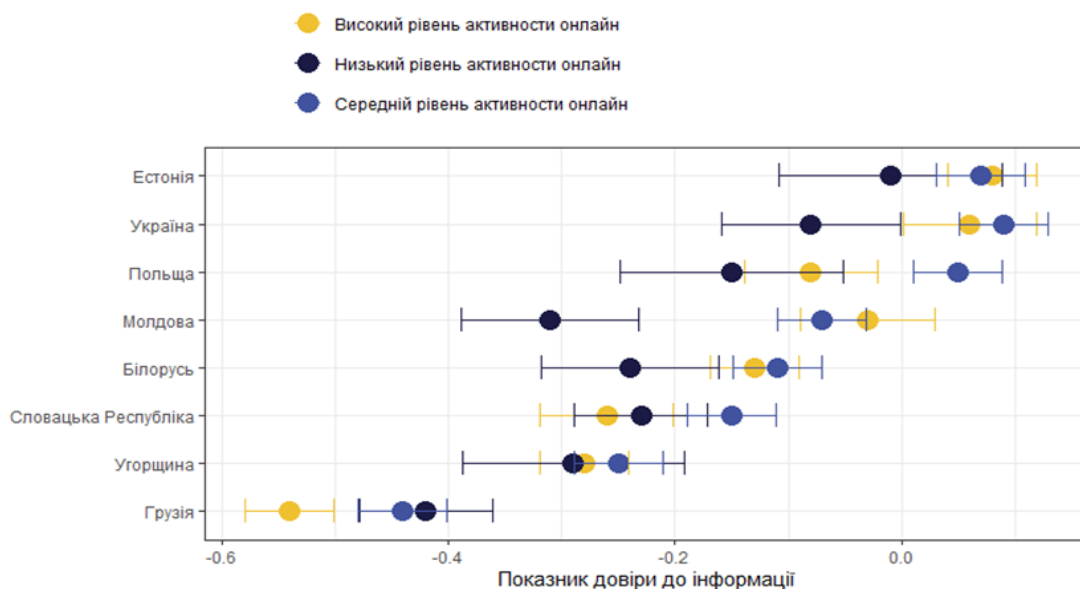
У всіх країнах, крім Грузії, показник довіри до інформації істотно відрізняється залежно від рівня соціально-економічного статусу учнів. Учні з високим рівнем ESCS мають істотно вище значення показника довіри до інформації, що характеризує їх як більш критичних у відповідній ситуації, їхня поведінка більше узгоджується з думкою експертів про доцільність певних стратегій. В Естонії та Грузії показники довіри до інформації для учнів з низьким і середнім рівнем ESCS істотно не відрізняються.

Учні, які не забезпечені ІКТ-ресурсами вдома (а таких в Україні майже 11 %), є більш довірливими до інформації, отриманої з онлайн-джерел¹⁵.

З усіх країн лише в Молдові 15-річні підлітки з низьким рівнем активності в онлайн-середовищі мають істотно нижчий показник довіри до інформації (є більш довірливими). В інших країнах ця різниця неістотна. У більшості країн критичне ставлення до інформації характерніше для учнів із середнім рівнем онлайн-активності, ніж для дуже активних, але така різниця також неістотна. У Грузії, навпаки, учні з високим рівнем активності в онлайн-середовищі вирізняються істотно нижчим рівнем критичності до отриманої з інтернету інформації¹⁶.

¹⁵ На рисунку показано середні значення показника довіри до інформації (METASPAM) відповідно до значень показника ICTRES01, побудованого на основі індексу забезпеченості учнів засобами ІКТ вдома (ICTRES), в Україні та референтних країнах (із довірчим інтервалом).

¹⁶ На рисунку показано середні значення показника довіри до інформації (METASPAM) відповідно до значень показника активності учнів в онлайн-середовищі, розрахованого на основі відповідей учнів на питання ST176Q01IA, ST176Q02IA, ST176Q03IA, ST176Q05IA, ST176Q06IA та ST176Q07IA, в Україні та референтних країнах (із довірчим інтервалом).

ЯК ВПЛИВАЄ КРИТИЧНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ОНЛАЙН-ІНФОРМАЦІЇ НА УСПІШНІСТЬ УЧНІВ?

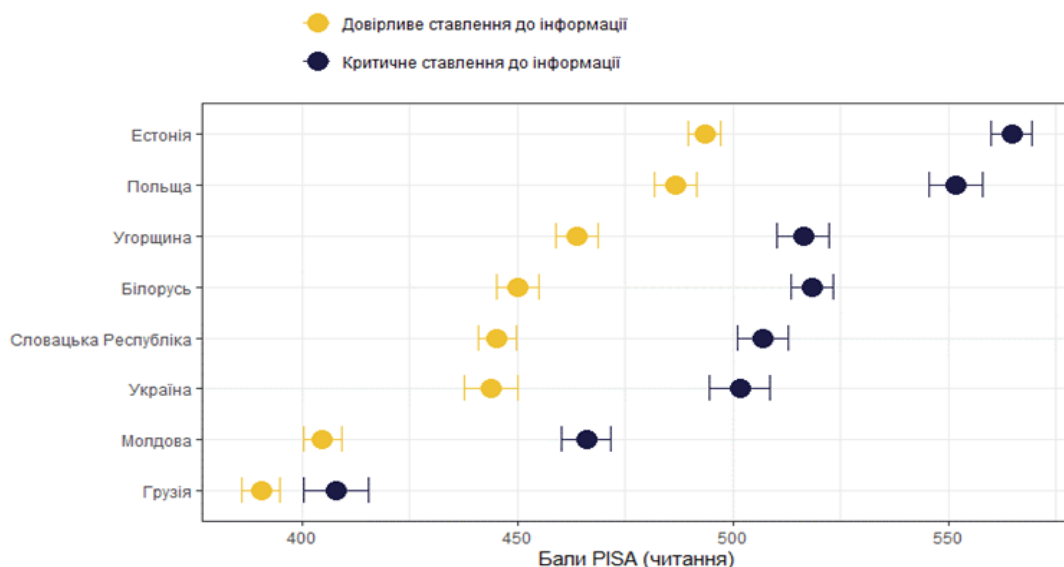
УЧНІ З КРИТИЧНИМ СТАВЛЕННЯМ ДО ІНФОРМАЦІЇ ОТРИМУЮТЬ ВИЩІ РЕЗУЛЬТАТИ В ЧИТАННІ

Незалежно від статі, соціально-економічного статусу, типу населеного пункту, де розташовано заклад освіти, чи типу закладу освіти, українські 15-річні підлітки, які критичні до інформації з онлайн-джерел, мають вищі результати із читання, ніж їхні довірливіші однолітки.

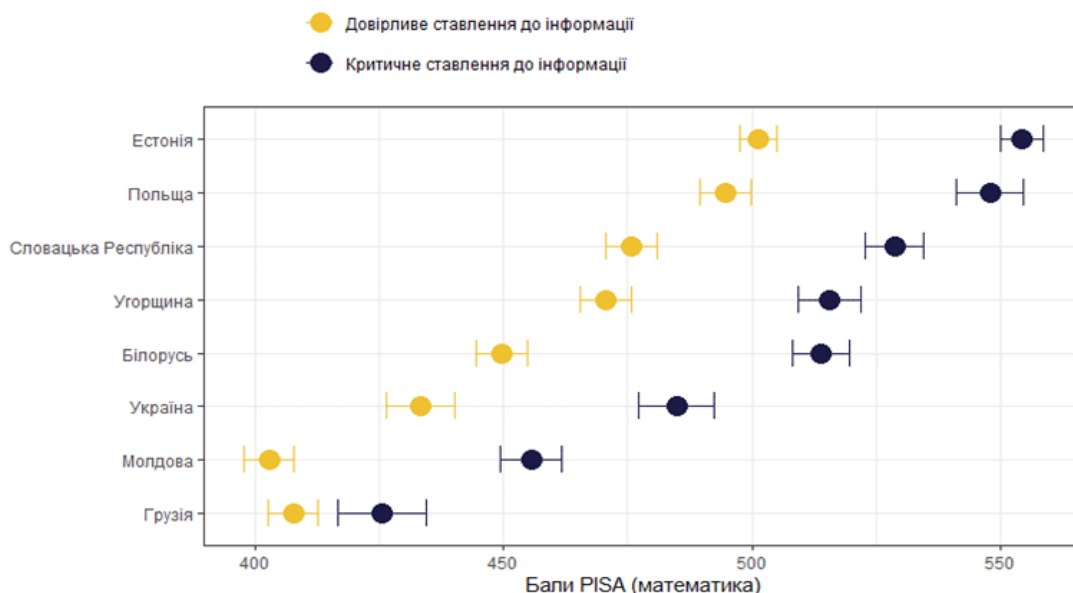

В УСІХ КРАЇНАХ УЧНІ З КРИТИЧНИМ СТАВЛЕННЯМ ДО ОНЛАЙН-ІНФОРМАЦІЇ ОТРИМУЮТЬ ВИЩІ РЕЗУЛЬТАТИ В УСІХ ГАЛУЗЯХ PISA

В усіх країнах 15-річні підлітки з критичним ставленням до інформації з інтернету отримують істотно вищі результати із читання¹⁷. У Грузії цей розрив найменший серед референтних країн.

З математики також статистично значущо вищі результати в усіх країнах мають учні, які демонструють критичне ставлення до інформації, отриманої з онлайн-джерела.

¹⁷ На рисунку тут і далі показано середні значення балів PISA із відповідної галузі знань залежно від показника METASPAM_1 для України та референтних країн (із довірчим інтервалом).

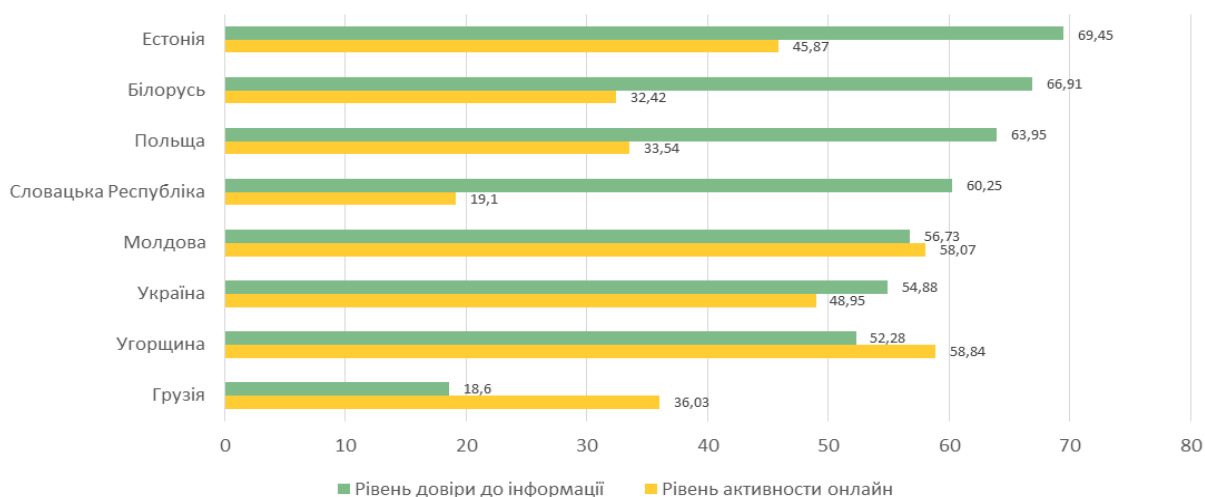
Вищий рівень природничо-наукової грамотності також демонструють учні з критичним ставленням до онлайн-інформації.

Отже, ефект метакогнітивної стратегії, яка характеризує здатність критично оцінювати інформацію з онлайн-джерел, не залежить від предметної галузі і, можливо, є проявом здатності до критичного мислення загалом.

В Естонії, Білорусі, Польщі та Словацькій Республіці підвищення рівня успішності учнів з читання очікується швидше за рахунок більш критичного ставлення до отриманої інформації (від 60 до 69 балів PISA), ніж за рахунок підвищення рівня активності в онлайн-середовищі (від 19 до 46 балів)¹⁸. У Грузії, навпаки, учні з високим рівнем активності онлайн отримали б на 36 балів вищі результати, ніж учні з низьким рівнем активності, а учні з критичним ставленням до інформації – усього на 18 балів вищі результати, ніж їхні більш довірливі однолітки. Усі наведені тут ефекти є статистично істотними на рівні значущості 0,05.

Середня кількість балів, на які збільшується успішність учнів із читання, якщо ставлення до інформації змінюється від довірливого до критичного, а рівень активності онлайн - від низького до високого

¹⁸ Середню кількість балів, на які збільшується успішність учнів із читання в балах PISA, отримано за допомогою моделі лінійної регресії, де в ролі залежної змінної були вибрані бали PISA, а в ролі незалежних змінних – показник METASPAM_1 та рівень активності онлайн. Дані розраховували для кожної країни окремо.

ЧИ ВПЛИВАЄ НА ДОВІРЛИВІСТЬ УЧНІВ ТЕ, ЧИ НАВЧАЮТЬ ЇХ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ ЕЛЕМЕНТІВ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ АБО КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ?

**НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ОСВІТИ БУДЬ-ЯКИХ
АСПЕКТІВ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ
РІДКО ПІДВИЩУЄ РІВЕНЬ КРИТИЧНОГО
СТАВЛЕННЯ ДО ІНФОРМАЦІЇ**

Рівень критичного ставлення до інформації з онлайн-джерел українських 15-річних підлітків не підвищується від того, що їх навчали в закладі освіти деяких прийомів безпечного її використання¹⁹. Навпаки, ті учні, які відповіли, що в закладі освіти їх не навчали якогось прийому, мають вище значення показника довіри до інформації, тобто обирають доцільнішу поведінку в разі отримання певної онлайн-інформації. Статистично не значуща різниця між тими, хто відповів «Так» або «Ні» лише в питаннях 1, 2 та 4.

Значення показника довіри до інформації залежно від того, чого навчали у навчальному закладі

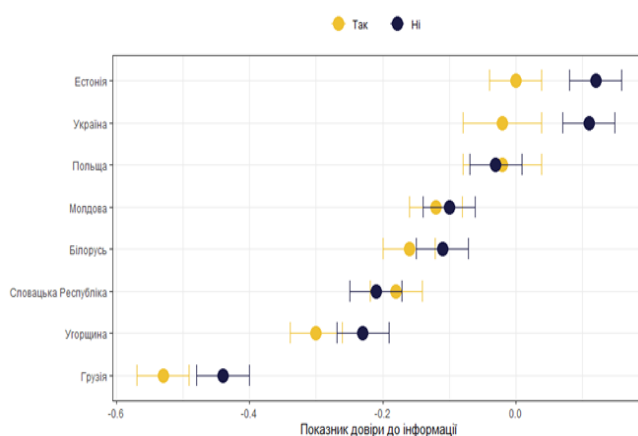
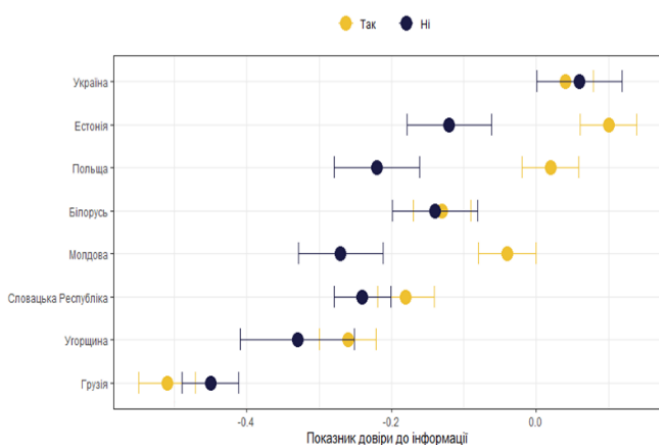
¹⁹ Тут проаналізовано середнє значення показника METASPAM залежно від відповідей учнів на питання анкети ST158Q01HA, ST158Q02HA, ST158Q03HA, ST158Q04HA, ST158Q05HA, ST158Q06HA та ST158Q07HA.

Така ж ситуація спостерігається в більшості референтних країн. Відповідь «Так» лише на одне питання «Чи навчали Вас у навчальному закладі коли-небудь розуміти наслідки розміщення інформації, що буде доступна всім, у соціальних мережах VK®, Facebook®, Twitter® тощо»²⁰ асоціюється з вищим рівнем критичного ставлення до інформації в більшості країн. В Естонії, Польщі та Молдові ця різниця статистично істотна. Відповідь «Так» на будь-яке інше питання в жодній країні не пов'язана з істотним підвищенням рівня критичного ставлення до отриманої онлайн-інформації. Навпаки, у деяких випадках учні, яких не навчали в закладі освіти певних прийомів безпечної онлайн-поведінки, мають істотно вищу здатність обирати більш доцільні стратегії при надходженні онлайн-інформації. Природно припустити, що таку здатність ці учні могли набути за межами закладу освіти.

Чи навчали Вас у закладі освіти коли-небудь чогось із зазначеного нижче переліку?

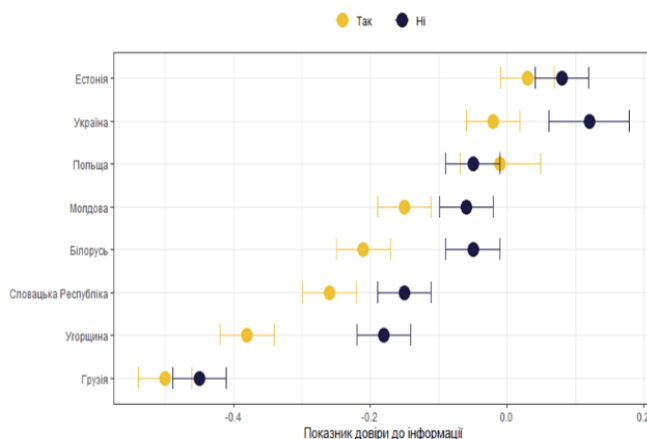
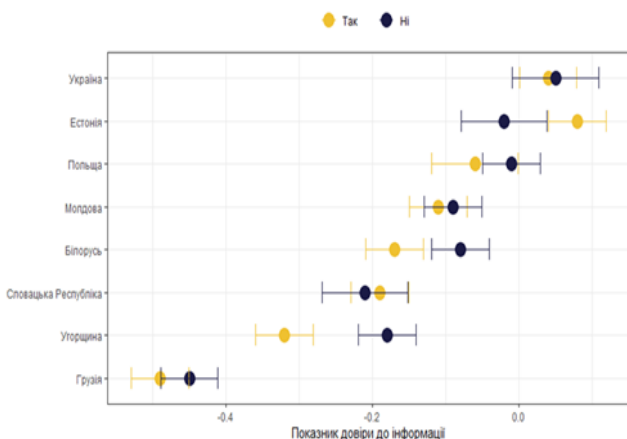
Розуміти наслідки розміщення інформації, що буде доступна всім, у соціальних мережах VK®, Facebook®, Twitter® тощо

Як виявити фішингові листи (після відкриття яких стороння особа зможе відстежувати Ваші дії в мережі або в комп'ютері) чи спам-розсилку

Як визначити, чи варто довіряти певній інформації з Інтернету

Як визначити, чи є певна інформація необ'єктивною або упередженою

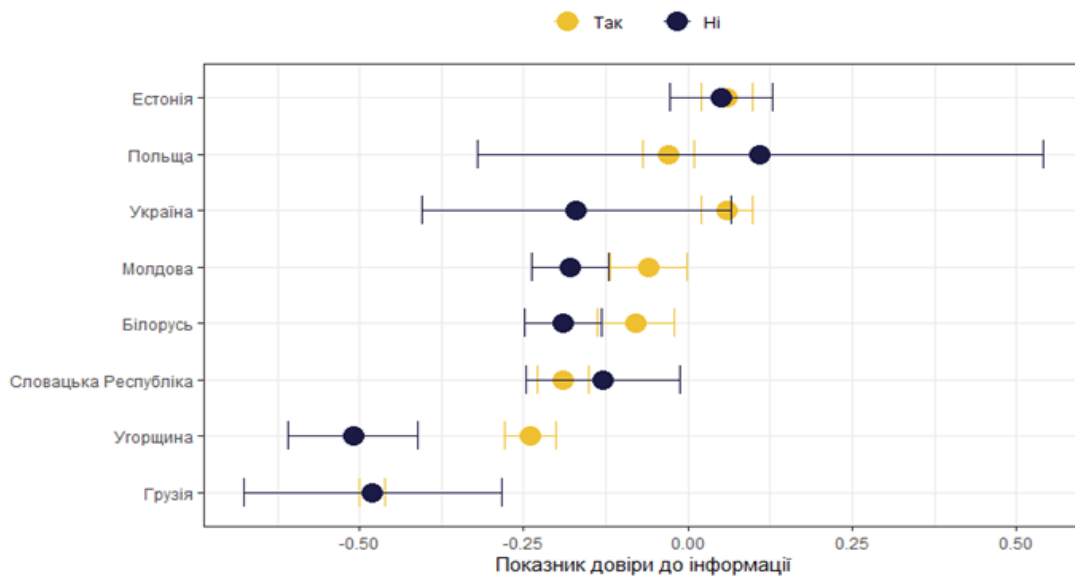

²⁰ В анкетах учнів / студентів у різних країнах учням пропонували різні переліки соціальних мереж, месенджерів тощо, зважаючи на національні особливості.

РІВЕНЬ КРИТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ІНФОРМАЦІЇ З ІНТЕРНЕТУ МАЛО ЗАЛЕЖИТЬ ВІД ТОГО, ЧИ ВХОДЯТЬ ДО ОФІЦІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ КУРСИ / ТЕМИ, СПРЯМОВАНІ НА РОЗВИТОК УМІНЬ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

В Україні 94,8 % учнів навчаються в закладах освіти, керівники яких зазначили, що до офіційної навчальної програми для 10 класів / 1 курсів входить викладання основ критичного мислення²¹. Учні цих закладів демонструють критичніше ставлення до інформації з онлайн-джерел, ніж учні, які навчаються в тих закладах, де вміння критично мислити не входить до програми, але ця різниця не є статистично істотною. З усіх референтних країн лише в Угорщині 87,3 % учнів, які навчаються в закладах, де навчання вміння критично мислити входить до офіційної програми, мають істотно вище значення показника довіри до інформації. У Білорусі та Молдові найменші частки учнів здобувають освіту в закладах, де навчання критичного мислення входить до офіційної освітньої програми (43,7 % та 55,1 % відповідно), і хоча рівень довіри до онлайн-інформації в таких учнів трохи вищий, він не відрізняється істотно від рівня інших учнів. Очевидно, що вміння мислити критично формується також і на більш ранніх рівнях освіти.

Показник довіри до інформації учнів залежно від того, чи входить до
офіційної навчальної програми в їхній школі курс / теми, спрямовані
на розвиток умінь критично мислити

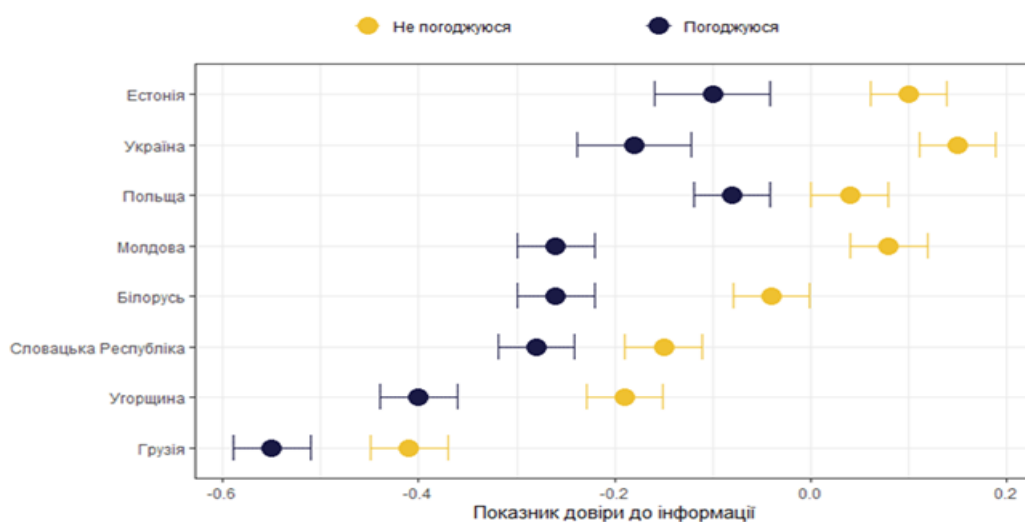
²¹ Тут проаналізовано середнє значення показника METASPAM залежно від відповідей керівників закладів освіти на питання анкети для закладів освіти SC167Q06HA.

ЧИ ВПЛИВАЄ НА КРИТИЧНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ОНЛАЙН-ІНФОРМАЦІЇ ВІРА УЧНІВ У ТЕ, ЩО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ – ЦЕ ТЕ, ЩО МОЖНА РОЗВИВАТИ?

РІВЕНЬ КРИТИЧНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ІНФОРМАЦІЇ З ІНТЕРНЕТУ ІСТОТНО ВИЩИЙ У ТИХ УЧНІВ, ЯКІ ВІРЯТЬ У ВЛАСНУ СПРОМОЖНІСТЬ РОЗВИВАТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ

Учні, які погоджуються (тут об'єднано категорії «Погоджуюся» та «Цілком погоджуюся») з тим, що їхні розумові здібності – це щось таке, що вони не можуть особливо змінити (а таких в Україні 33,6 %), мають істотно нижчий рівень критичності при оцінюванні достовірності інформації з онлайн-джерел²². І навпаки, учні, які переконані в можливості розвитку власних інтелектуальних здібностей (відповіли «Не погоджуюся» або «Цілком не погоджуюся»), більш критичні до отриманої в онлайн-середовищі інформації. При цьому показник критичності таких учнів в Україні найвищий серед усіх інших референтних країн. У всіх референтних країнах учні, які вірять у те, що людина може розвивати свої розумові здібності, оцінюють інформацію з онлайн-джерел виразно критичніше.

Показник довіри до інформації учнів, які погоджуються чи не погоджуються з тим, що їхні розумові здібності – це щось таке, що вони не можуть особливо змінити

²² Тут проаналізовано середнє значення показника METASPAM залежно від відповідей учнів на питання анкети ST184Q01HA.

РЕЗЮМЕ

Українські учні загалом критичніше, ніж у середньому учні по країнах ОЕСР, ставляться до отриманої з онлайн-джерел інформації, але таке ставлення істотно залежить від соціально-економічного статусу учня, його забезпеченості ІКТ-ресурсами вдома, місця проживання, статі, типу закладу, хоча водночас воно мало залежить від активності учня в онлайн-середовищі.

У всіх референтних країнах учні з довірливим ставленням до онлайн-інформації мають нижчі бали PISA як із читання, так і з математики та природничо-наукових дисциплін.

У всіх країнах, крім Грузії, учні, які найбільш критично оцінюють отриману інтернет-інформацію, мають на 100-120 балів істотно вищі результати із читання, ніж їхні найбільш довірливі однолітки.

Критичніше ставлення учнів до інформації в більшості референтних країн, крім Грузії, Угорщини та Молдови, зумовлює істотніше підвищення балів із читання, ніж вищий рівень активності учнів в інтернеті. Рівень критичності учнів при оцінюванні достовірності онлайн-інформації в усіх референтних країнах слабо залежить від того, яких елементів цифрової грамотності учнів навчали в закладі освіти, та від того, чи входить до офіційної навчальної програми курс / теми щодо формування в учнів умінь критично мислити.

Учні, які вірять у розвиток власних інтелектуальних здібностей і не погоджуються з тим, що їхні розумові здібності – це щось, що вони не можуть особливо змінити, більш критичні до інформації, яку вони отримують з інтернет-джерел.

Автори:

Тетяна Лісова, методистка відділу досліджень та аналітики Українського центру оцінювання якості освіти

Марія Мазорчук, методистка відділу досліджень та аналітики Українського центру оцінювання якості освіти

Василь Терещенко, начальник відділу досліджень та аналітики Українського центру оцінювання якості освіти

Ганна Бичко, заступниця начальника відділу досліджень та аналітики Українського центру оцінювання якості освіти

Тетяна Вакуленко, заступниця директора Українського центру оцінювання якості освіти

За більш детальною інформацією звертайтеся до команди PISA Українського центру оцінювання якості освіти: pisa.ukraine@testportal.gov.ua

Із даними дослідження можна попрацювати тут: <https://www.oecd.org/pisa/data/>

Відвідайте сайти:

pisa.testportal.gov.ua
oecd.org/pisa

Читайте також:

Чи справедливим є розподіл учнів за закладами освіти?

Отримавши на свою електронну пошту листа від відомого мобільного оператора про нібито перемогу в розіграші смартфонів з проханням перейти за покликанням і заповнити форму, у якій указати особисті дані для відправки смартфона, **47 % українських 15-річних підлітків** вважають за найбільш доцільне **перевірити вебсайт** мобільного оператора, щоб переконатися, чи справді там є інформація про розіграш смартфонів; **35 %** вважають за дуже доцільне **перевірити електронну адресу відправника**, а **21 %** – **видалити цей лист**, не переходячи за покликанням. Ці три стратегії, на думку експертів, і **є найбільш доцільними** в цій ситуації.

Серед референтних країн **15-річні підлітки в Грузії найдовірливіші, а в Естонії – найкритичніші** щодо оцінки отриманої онлайн-інформації. У всіх країнах, крім Грузії, учні, які найбільш критично оцінюють отриману інформацію, мають **на 100-120 балів істотно вищі результати** з читання, ніж їхні найбільш довірливі однолітки.

Майже в усіх референтних країнах **вище значення** показника довірливості до інформації мають **дівчата**, учні **з високим рівнем соціально-економічного статусу**, та учні, які **забезпечені ІКТ-ресурсами вдома**.

Рівень критичного ставлення до інформації з онлайн-джерел українських 15-річних підлітків не підвищується від того, що їх навчали в закладі освіти деяких прийомів безпечного її використання. Навпаки, ті учні, які відповіли, що в закладі освіти їх **не навчали** якогось прийому, обирають **доцільнішу поведінку** в разі отримання певної онлайн-інформації.

В Україні **більш довірливими** до отриманої інформації з інтернет-джерел є учні **з низьким соціально-економічним статусом**, учні **із сільської місцевості**, учні **коледжів / технікумів / ПТНЗ**, а також **хлопці**.

В Україні та усіх референтних країнах **учні з критичним ставленням до онлайн-інформації отримують вищі результати** в усіх галузях PISA (читання, математиці та природничо-наукових дисциплінах).

В Україні та усіх референтних країнах учні, які переконані в **можливості розвитку власних інтелектуальних здібностей**, більш критичні до отриманої в онлайн-середовищі інформації, ніж учні, що погоджуються з тим, що їхні розумові здібності – це щось таке, що вони **не можуть особливо**

змінити.